

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ

STRIGONIUM RECEPTUM (Esztergom 1595. évi visszafoglalása)

VIII. Kelemen pápa 1595. szeptember 16-án kelt, Mátyás főherceghez intézett levelében arról a túláradó öröméről számolt be, amikor gyors hírvivő meghozta a főherceg neki írott, szeptember 1-i levelét. Ebben Rudolf öccse, az alsó-magyarországi keresztény had fővezére a Szentatyának beszámolt arról, hogy a török őrség a heves ostrom, az ágyúk rombolása és a szükség által kényszerítve feladta Esztergom várát.¹ A pápa azonnal hálát adott Istennek kegyelméért, hogy a nemes s oly hosszú zsarnokság alatt sínylődött várost 52 év után visszaadta a kereszténységnek és a császári háznak. Jelen tanulmány az 1543-ban elesett Esztergom visszavívásának főbb eseményeit elemzi kiadott és kiadatlan források, s a vonatkozó szakirodalom alapján.² Esztergom visszafoglalására a hosszú vagy 15 éves háború (1593–1606) során került sor. A háborút kezdeményező török 1593-ban bevette Sziszeket, Veszprémet és Palotát, de elvesztette Füleket és más felvidéki várakat. A következő évben a Habsburg-ellentámadás elakadt Esztergomnál és Hatvannál. Szinán nagyvezír elfoglalta Tatát, Pápát, Gyórt, egyedül Komárom vára állt ellen. Bécs veszélybe került, de sikerült megnyerni Báthory Zsigmond erdélyi fejedelmet, akivel Rudolf császár-

---

¹ „Narras enim hostes Turcas vehementi nostrorum oppugnatione et tormentorum diverberatione tandem coactos, et necessitate compulsos, Arcem Strigoniensem dedidisse, illo ipso die hoc est, calendis Septembris” – VIII. Kelemen pápa 1595. VIII. 16-i levele Mátyás főhercegnek, Österreichisches Staatsarchiv, Wien, Haus-Hof und Staatsarchiv, Ungarische Akten, Allgemeine Akten (továbbiakban: HHStA Hungarica) Fasc. 127. fol. 10r–11r. – a levéltári iratokat mikrofilmen használtam, Magyar Országos Levéltár (MOL) W 711.

² Esztergom ostromára: Gömör Gyusztáv: Esztergom vár bevétele 1595-ben. Hadtörténelmi Közlemények (továbbiakban: HK) 1891. 462–481, 648–677. (továbbiakban: Gömör, HK 1891); Thury József: A török történetírás Esztergom visszavételéről 1595-ben. HK 1892. 68–80, 181–196; Doberdói Bánlaky (Breit) József: A magyar nemzet hadtörténelme. 14. rész, Budapest, 1940. (továbbiakban: Bánlaky 1940) 147–170; Csorba Csaba: Esztergom hadi krónikája. Budapest, 1978. (továbbiakban: Csorba 1978) 143–156; Jacov, M.: I Balcani tra Impero Ottomano e Potenze Europee (sec. XVI e XVII). Il ruolo della diplomazia pontificia. Cosenza, 1997. 117–120, 121–127; Bagi Zoltán: Esztergom 1595-ös ostroma. Actas 1999/4. (továbbiakban: Bagi, Actas 1999/4.) 59–65; Tóth Sándor László: A mezőkeresztési csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000. (továbbiakban: Tóth 2000) 168–176; Pásztai László: Esztergom várának első részletes térképi ábrázolása és ismeretlen erődítési terve (Pompeo Floriani kéziratos tervrajzai az 1595. évi visszafoglalás alkalmából). HK 2000/1. (továbbiakban: Pásztai, HK 2000/1.) 121–140.

király 1595 elején megkötötte a prágai egyezményt. A török vazallus Erdély „pálfordulása” magával rántotta Moldvát és Havasalföldet. A Porta kétfrontos háborúra kényszerült. A fő front Havasalföldön volt, ahova 1595 nyarán nyomult be Szinán nagyvezír. Mihai Viteazul vajda ellenállása ellenére török kézre került Havasalföld, de Báthori Zsigmond vezetésével ellentámadás indult. Visszavették Bukarestet, Tirogovistet s csapást mértek Szinán utóvédjére Gyurgyevónál október végén. Az erdélyiek a Temes-Maros vidéken több várat visszafoglaltak (Lippa, Jenő stb.).³

Az erdélyi diverzió, a havasalföldi hadjárat miatt a török Magyarországon defenzívába szorult. A Habsburg-hadvezetés 1595 tavaszán ellentámadást szervezett. A Német-Római Birodalomból, Itáliából, az osztrák örökös tartományokból, a Cseh Királyságból és a Királyi Magyarországról összeverbuvált alsó-magyarországi sereg létszámát 35–40 ezerre, illetve 60 ezerre becsülték.⁴ Egy 1595. november 25-i részletes zsoldoslajstrom szerint 57145 (57245) fő vett részt a hadjáratban; 15430 (15525) lovas és 41715 gyalogos. A lovasságon belül 6800 német, 2000 vallon lovas és 4930 (5025) magyar huszár, a gyalogságon belül pedig 18400 német, 2500 vallon és 5815 magyar katona volt. Ehhez járult a pápai haderő 12 ezer gyalogossal és ezer lovassal, Gonzaga mantovai herceg 700 lovasa, s 3 ezer milánói gyalogos.⁵ A komáromi táborban gyülekező csapatok létszáma június végén legfeljebb 35 ezer fő lehetett, mert számos csapat később csatlakozott.⁶

Főhadparancsnoként Mátyás főherceg állt az alsó-magyarországi sereg élén. A tényleges fővezér főhadparancsnok-helyettesként a németalföldi harcokban kitűnt, 52 éves Karl von Mansfeld gróf, herceg volt. Mansfeld helyetteseként Carl zu Burgau őrgróf következett főtábornomként. A tüzérség élén tábori főhadszertárnokként Don Giovanni de Medici állt. A hadsereg ellátásáért főélelmesterként Wolf Jörger báró felelt, míg a tábor őrzéséről főstrázsamesterként Jean Tserclaes de Tilly gondoskodott. A katonaság elszállásolását főkvártélymesterként Mansfeld unokaöccse, Charles Salony intézte. A hadsereg fegyelmére ügyelő főprofosz tisztséget előbb Rudolf Edler, majd Georg Eck látta el, míg főszóltészként Stephan Aue ítélkezett. A szállításokért Abraham Portner főszekérmester volt felelős. A csapatok ria-

³ A háború 1593–95-ös eseményeire összefoglalóan Tóth 2000. 135–185.

⁴ 40 ezerre, erősítésekkel 60 ezerre Rónai Horváth Jenő: Magyar hadi krónika. II. rész. Budapest, 1897. 121. Gömör, HK 1891. 463; Csorba 1978. 144; 38 ezer főre Magyarország hadtörténete I. Főszerk. Liptai Ervin, szerk. Borus József. 215. (Marosi Endre); a lajstromozott létszám 35 ezer, összlétszám 60 ezer, Bagi, Actas 1999/1. 61.

⁵ Az 1595. XI. 25-i zsoldoslajstromra HHStA Hungarica Fasc. 128. fol. 317r–324v; a forrás kiadására Bagi Zoltán Péter: Az 1595-ben Esztergom ostromára rendelt császári hadsereg szervezete és felépítése. HK 114 (2001/2–3). (továbbiakban: Bagi, HK 2001/2–3) 410–416.

⁶ A csatlakozó kontingenszerekre Bagi, Actas 1999/4. 61; Bagi 2001/2–3. 395–396.

dóztatása Leonhard (Hans Bernhard) von Jell „lármamester” feladata volt. E tisztek, s a regimentek ezredesei alkották az 1595. évi alsó-magyarországi szövetséges sereg felső tisztkarát, vezetését.⁷

Június 28-án érkeztek meg az ágyúk, s a muníció a komáromi táborba.⁸ Másnap, június 29-én a csapatok átkeltek a komáromi hajóhídon, s fél mérföldre Tatától ütöttek tábor.⁹ A hadjárat tervét illetően vita folyt a haditanácsban. Mansfeld Tata gyors bevetését javasolta, utána akart Esztergom alá vonulni, s Pálffy Miklós bányavidéki főkapitánnyal az Esztergommal szemben fekvő Párkány erősségét kívánta elfoglaltatni. Pálffy ezzel szemben Esztergom azonnali megszállását indítványozta. Mivel hírt kaptak arról, hogy az ellenség Tata, majd Győr ellen támadásra számít,¹⁰ ezért felhagytak a Tata elleni támadás tervével, s a sereg 30-án kora reggel elindult, s július 1-én Esztergomhoz érkezett.¹¹

Buda elővára, Esztergom komplex védelmi rendszert alkotott, melynek részei a vár, a Víziváros, a Rácváros, a Szent Tamás-hegyi erőd és a Duna túlsó oldalán levő Párkány. A vár egy 150 méter magas, meredek sziklára épült erősség volt, amely elavult rondellákkal (Dunai- és Keleti-rondella) és kisméretű bástyákkal rendelkezett. Ehhez csatlakozott a Duna és a Kis-Duna által határolt Víziváros, amelynek északi részében volt az erősség vízellátását biztosító vízmű. A Vízivárost övező falat a keleti oldalon palánk és árok védte. A vár és Víziváros alkotta komplexumot völgy választotta el a Szent Tamás-hegytől, amelyen a török az 1594-es ostrom előtt erődítményt épített, Tepedelent (Fejlyukasztó”). Az erődötől délre volt a romos falakkal rendelkező Királyi- vagy Rácváros. A Várhegygel szemben a Duna túlsó oldalán volt a törökiül Dzsigerdelennek („Májlyukasztó”) is nevezett Párkány (Kakat) palánkerődje, amely a dunai víziút biztosításában játszott szerepet.¹²

Az Esztergomot védő Kara Ali bég nehéz helyzetben volt, mivel a várat előző évi ostroma után nem sikerült teljes mértékben helyre állítani, s a az őrség létszáma sem volt elegendő a védelemre. Bár 2300 fős török védősereggel számoltak, az ostrom kezdetekor Gablman hadinaplója szerint két bég vezetése alatt csak ezer török katona

---

⁷ A tisztkarra 1595. XI. 26-i zsoldoslajstrom, HHStA, Hungarica Fasc. 128. fol. 317.; Bagi 2001/2–3. 393–395, 410; Tóth 2000. 119, 170–171.

⁸ Vö. Ortelius, Hieronymus Augustanus: Chronologia oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen.. Nürnberg, 1602. Pytheas Kiadó, 2002. (továbbiakban: Ortelius 1602) 83r

⁹ Ortelius 1602. 83r; Gömör, HK 1891. 464.

¹⁰ Bagi, Actas 1999/4. 62.

¹¹ Ortelius 1602. 83r

¹² Vö. Pászti, HK 2000/1. 123–124.

volt a várban.¹³ Ezt igazolja Illésházy tudósítása, aki szerint a váratlan támadás miatt az esztergomi Ali bég kint rekedt, s „nappal vizen nagy viadallal 1000 magával bemene Esztergamban.”¹⁴ Július elején körülvette Mansfeld Esztergomot, amelynek vívása több mint két hónapig, 62 napig (július 1-szeptember 2) tartott. A fővezér igyekezett teljes ostromzár alá venni a várat. Először, július 2-án a törökök által az ostrom kezdete előtt elhagyott Rácvárost szállta meg, s vallon őrségre bízta.¹⁵ A következő nap a Rácváros sarkában hajóhidat építettek a szigetre. A tábor védelmére sáncokat, árkokat létesítettek, amelyeket ágyúkkal és őrséggel láttak el.¹⁶ Július 4-én a vallon gyalogság heves küzdelemben bevette a Szent Tamás-hegyen levő török palánkot, török nevén Tepedelent. A hegyi erődbe négy faltörő ágyút vittek. Az erőd alatt újabb sáncot létesítettek, amelybe 5 nagy ágyút vittek, hogy innen a Vízivárost és a várat is lőhessék.¹⁷ Július 1–4 között Mansfeld nemcsak körülvette a várat, hanem az öt részre tagolódó komplexum két, gyengébbnek mondható részét el is foglalta. A körülzárás nem volt teljes, hiszen Párkány török kézen volt, így a védők erősítést kaphattak a Dunán keresztül.¹⁸

Az ostrom következő, július 5-től augusztus 13-ig tartó szakasza magában foglalta a Víziváros és a vár lövetését, a Víziváros elleni rohamokat, válaszként török kitérőket, s vízi úton való segélyezési próbálkozásokat, Párkány bevételét, a megérkező felmentő sereg elleni harcot, s végül a Víziváros elfoglalását.¹⁹ Július 5-én kezdtek el a Víziváros és a vár töretését a sáncokból, amely a következő napokban is folytatódott.²⁰ A török őrség július 6-án a Vízivárosból kitérve megtámadta az ott emelt sáncot. A kisebb csatározás során 10 török esett el, de a támadók két fogollyal térhettek vissza a Vízivárosba.²¹ Esztergom körülzárását szolgálta, hogy Párkány kö-

---

¹³ 2300 főre Gömör, HK 1891. 467; Bánlaky 1940. 149; Csorba 1978. 146; 2300–3000 főre Pászti, HK 2000/1. 125; 1000 főre Bagi, Aetas 1999/4. 61; Tóth 2000. 171.

¹⁴ Illésházy István nádor följegyzései 1592–1603. Közli Kazinczy Gábor. Pest, 1863. (továbbiakban: Illésházy 1863) 19.

¹⁵ A Rácváros VII. 2-i megzárására vö. Ortelius 1602. 83r-v; Österreichisches Nationalbibliothek, Wien, Codex Vindobonensis Palatinus 7352. (MOL W 3497. sz. mikrofilm) (továbbiakban: Codex Vindobonensis Palatinus 7352.) „postridie Rascianum oppidulum vacuum hominibus occupat et Wallanibus custodiendum tradit”

¹⁶ Ortelius 1602. 83v; Pászti, HK 2000/1.125.

¹⁷ Ortelius 1602. 83v; vö. még Gömör, HK 1891. 465.

¹⁸ Erre l. Csorba 1978. 145.

¹⁹ Csorba 1978. 145.

²⁰ Ortelius 1602. 83v–84r; július 7-én és 10-én is említi a vár és a Víziváros lövetését.

²¹ Ortelius 1602. 83r; ettől eltérően Gömör, HK 1891. 465; Csorba 1978. 146.

zelében, az ún. halásztanyánál sáncot építettek, s ide is ágyúkat hoztak.²² Esztergom megsegítésére Budáról élelmet és erősítést próbáltak beküldeni vízi úton, sajkákon és gályákon. Mansfeld Pálffyra és a vallon Assicourtra bízta a török hajóhad visszaverését. A partra szálló törökök, 800 janicsár megtámadta a magyarok sáncát, amelyben 1500 főnek kellett volna lenni, de csak 500 fő védelmezte. Ennek ellenére 300 fő eleste árán visszaverték a török rohamot. Istvánffy szerint a vallonok ágyúzása ellenére a törökök visszaszorították a magyarokat, s végül bevonultak a városba. Más forrás szerint 3 ezer török jött hajókon, akiket a szigeten levő vallonok támadtak meg; 40 török esett el, 70 jutott be Esztergomba, a többi pedig visszatért Budára.²³ Több eredménytelen rohamot is vezettek a lövés után a Víziváros bevetelére; 11-én, 15-én, 16-án és 18-án. Július 11-én az Assicourt vezette vallon gyalogság rohmozta meg a Víziváros keleti falán lőtt rést, amelyhez csatlakoztak magyar hajdúk is. A rohamot a törökök visszaverték, Assicourt megsebesült, több vallon és hajdú is elesett. A roham kudarcát az állítólag részeg hajdúkra hárították.²⁴ Thurzó György a német gyalogságot kárhóztatta: „az német gyalog az minemő rosz volt mind éltig, most is szintén olyan; tegnap mentek volt ustromnak, noha oly nagy az törés, hogy szabadon, lovon is bemehetnének, de az rosz emberek, noha eléggé biztattuk az herczeggel őket, nem akartak semmiképpen mindazonáltal bemenni, sok nem veszett közölök, de sokan sebesedtenek.”²⁵ A törökök 14-én és 16-án is veszteségeket okoztak éjjeli kitöréseikkel az ostromlóknak.²⁶ Július 15-én újabb rohamot intéztek a Víziváros ellen. Istvánffy szerint vallonok és magyarok vettek részt ebben a rohamban, s egy hajó révén a víz felől is támadtak. A támadást a sáncokból ágyútűzzel is segítették. A támadást a törökök visszaverték ágyú- és puskatűzzel, „olvasztott ólommal, lőporral megtöltött fazekakkal és csövekkel, meg a kötélhágcsóknak felgyújtásával”. A történetíró a saját veszteséget 200 főre, míg a törökét 800 főre tette. Ortelius szerint a mély árkok és az ellenség heves ellenállása miatt végződött ku-

---

²² Gömör, HK 1891. 465–466; Csorba 1978. 146.

²³ A török támadásra és kudarcára vö. Ortelius 1602. 84r; Bánlaky 1940. 151; Gömör, HK 1891. 466; Csorba 1978. 146; Pászti, HK 2000/1. 126; sikerére Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből. Ford. Juhász László. Budapest, 1962. (továbbiakban: Istvánffy 1962) 1962. 378–379.; részleges török sikerre vö. Codex Vindobonensis Palatinus 7352. 339.

²⁴ Ortelius 1602. 84r-v; Istvánffy 1962. 379–380; Gömör, HK 1891. 468; Bánlaky 1940. 152; Csorba 1978. 146; Pászti, HK 2000/1. 126.

²⁵ Kubinyi Miklós: Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-Szentmihályi Czobor Erzsébethhez. I–II. Budapest, 1876. (továbbiakban: Thurzó levelei) I. 147. (1595. VII. 13-i levele, CLVIII. sz.)

²⁶ Ortelius 1602. 84

darccal a roham.²⁷ Az említett, éjszakai török kitörés után másnap, július 16-án megújították a rohamot. Istvánffy szerint ekkor Mansfeld parancsára unokaöccse, Salony (Chalon) vezetésével a vallonok indultak rohamra, s egyedül is elfoglalták, s megtartották a falakat.²⁸ Ortelius említette a magyarok részvételét is, szerinte a törökök kemény ellenállást tanúsítva visszaverték a rohamot, amelyben 40 fő esett el.²⁹ Július 17-én a török másodszor is megkísérelte, hogy a Dunán keresztül juttasson be élelmet Esztergomba. Miközben a törökök kitöréssel és a Rácváros elleni támadással próbálták az ostromlók figyelmét lekötni, két hajó megközelítette Esztergomot, de a Dunán kifeszített láncok és az ágyúzás miatt a próbálkozás kudarcot vallott.³⁰ Július 18-án délután 3 óraker újabb rohamot indított Mansfeld a Víziváros ellen. A rohamozók élén Greis és Zin ezredek álltak 36 kapitánnyal, s minden gyalogezerdből 200 fő vett részt a támadásban. Tartalékként minden ezerekből 1000 főnek kellett részt vennie az akcióban. Mivel a tartalék nem követte a támadást, így a védők kemény ágyúzással, tüzeléssel visszaverték a rohamot. Elsüllyesztették a támadást segítő hajót is, s 250 fős veszteséget okoztak a támadóknak.³¹

Mansfeld parancsot adott az őrszolgálatot megbízott Pálffy Miklósnak, hogy foglalja el Párkányt, amely „szemben feküdt Esztergommal és ezen az úton az ellenség már kétszer juttatott katonát a várba.”³² Pálffy Miklós és Nádasdy Ferenc válogatott csapatokkal és ágyúkkal július 16-án, vagy 20-án kelt át a Dunán, s vette körül a palánkvárat.³³ Július 24-én reggel öt oldalról megrohmozta, s felgyújtotta az erődöt. A török őrség a vízen keresztül próbált menekülni, de legalább 50-en vízbe vesztek. Pálffy hadából csak 10 fő esett el, de sok sebesült volt.³⁴ Thurzó György sze-

---

²⁷ Istvánffy 1962. 380–381.– ő július 10-re tette e rohamot; Ortelius 1602. 84v; Gömör, HK 1891. 468.; Bánlaky 1940. 152; Csorba 1978. 147; Pászti, HK 2000/1. 126.

²⁸ Istvánffy 1962. 381.

²⁹ Ortelius 1602. 84r; Gömör, HK 1891. 468; Bánlaky 1940. 152; Csorba 1978. 147; Pászti, HK 2000/1. 126.

³⁰ Ortelius 1602. 85r; Gömör, HK 1891. 468–469; Csorba 1978. 147; Pászti, 2000/1. 126.

³¹ Ortelius 1602. 85r; Gömör, HK 1891. 469; Csorba idekapcsolja Istvánffy július 10-re keltezett, feltehetően a 15-i rohamhoz kapcsolható leírását is, Csorba 1978. 147–148.

³² Benda Kálmán: Giovanni Marco Isolano gróf ezredes feljegyzései a magyarországi török háborúról 1594–1602. HK 1983. (továbbiakban: Isolano, HK 1983) 656.

³³ Kakatot ostroma 8-ik napján foglalták el, Jedlicska Pál: Adatok Erdődy báró Pálffy Miklós a győri hősnak életrajza és korához 1552–1600. Eger, 1897. 549. (904/a sz.); hasonlóképpen írt Burgau őrgrofja is, Gömör, HK 1891. 471; az elfoglalást is július 16-ra tette Codex Vindobonensis Palatinus 7352. 233; az átkelést július 20-ra tette Ortelius 1602. 85v; Gömör, HK 1891. 470; Bánlaky 1940. 154; Csorba 1978. 148; Pászti, HK 2000/1. 126.

³⁴ Párkány bevételére Jedlicska 1897. 549. (904/a. sz.); Istvánffy 1962. 381–382; Ortelius 1602. 85v; Gömör, HK 1891. 470–472; Csorba 1978. 148; Pászti, HK 2000/1. 126.

rint a csapatok „az kastélnak ustromnak mentenek, az Párkánt meggyújtván, az egyik részét az töröknek benne levágván, az Párkánt kezünkben adta tegnapi napon az jó megváltó urunk és Istenünk.”³⁵ A reménytelen helyzetbe került Esztergom megmentésére hamarosan török felmentő sereg érkezett. Mansfeld számított erre, hiszen már korábban megszállta az Esztergomhoz közeli hegyeket, erődöket építtetett e magaslatokon, s gyalogságot és ágyúkat helyezett el ezekben. Istvánffy a Szent Tamás-hegyet, a várral szembeni, kelet felé elnyúló másik hegyet, a dél felé eső szőlőhegyeket, s a Látó- vagy Károly-hegyet említi, ahol erődök épültek Cornelius és Claudius Cogonaro mérnökök irányításával.³⁶ Illésházy szerint a Látó-hegyen egy kastély, Szent György mezején pedig két kastély épült.³⁷

Esztergom felmentésére Szinánpasazádé Mehmed szerdár (fővezér), ruméliai beglerbég jött az Óbudánál gyülekező csapatokkal.³⁸ E sereg létszámát Istvánffy és Baranyai Decsi 30 ezer főre tette.³⁹ Egy forrás szerint Mehmet görög beglerbég 17 ezer lovassal és 3 ezer gyalogossal jött Esztergom felmentésére.⁴⁰ Isolano arról emlékezett meg, hogy Szinán fiának 15 ezer lovasa és 2 ezer gyalogosa volt.⁴¹ Ortelius híradása szerint az öt pasa és néhány bég vezetése alatt álló török had 16 ezer fős volt, 10 ezer lovasból és 6 ezer gyalogusból állt.⁴² Egy fogságba esett török főtiszt, az aleppói beglerbég 7 pasáról és 15 ezer fős török hadról tett említést vallomásában.⁴³ Niclas Gablman diáriuma augusztus 2-i bejegyzésében arról emlékezett meg, hogy 5 pasa (aleppói, anatóliai, budai, karamániai és győri) 9 ezer lovassal és 500 janicsárral jött, amelyhez csatlakozott Szinán pasa fia, a beglerbég 3 ezer lovassal.⁴⁴

---

³⁵ Thurzó-levelei I. 152. (CLXIV. sz.–1595. VII. 25-i levél)

³⁶ Istvánffy 1962. 377.

³⁷ Illésházy 1863. 19.

³⁸ Istvánffy tévesen Haszánnek nevezi a sereg fővezérét, a beglerbéget, Istvánffy 1962. 383; e tévedését átvéve a szakirodalomban a fővezért Haszánnek nevezik, vö. Gömör, HK 1891. 472; Pászt, HK 2000/1. 126; Csorba 1978. 149; régiesen Mohammednek Bánlaky 1940. 155; helyesen Szinánpasazádé Mehmednek Bagi, Actas 1999/4. 61; Tóth 2000. 172.

³⁹ Istvánffy 1962. 383.; Baranyai Decsi magyar története (1592–1598). Ford. Kulcsár Péter. Budapest, 1982. (továbbiakban: Baranyai Decsi 1982)241.

⁴⁰ Codex Vindobonensis Palatinus 7352. 235.

⁴¹ Isolano, HK 1983. 656.

⁴² Ortelius 1602. 87r

⁴³ Gablman-diáriuma, 1595. VIII. 4-i bejegyzés, HHStA Hungarica Fasc.128. 135r; Bagi Zoltán: Esztergom 1595-ös ostroma. Actas 1999/4. 62.

⁴⁴ Gablman diáriuma, 1595. VIII. 2-i bejegyzés, HHStA Hungarica Fasc. 128. 131v; 132 r

Pecsevi és Kjátib Cselebi mindössze tízezer fős hadat említettek.⁴⁵ Összességében 15–16 ezer főre becsülhetjük az Esztergom felmentésére érkező sereget. A magyarországi vilájetek csapatait Szufi Szinán budai, Mikhalidslu Ahmed temesvári, Oszmán győri és Terjáki (Tirjaki) Haszán szigetvári beglerbégek vezették. Nándorfehérvárról jött Szinánpasazáde Mehmed szerdár „a belgrádi kapu kulokkal és kéthárromezer katonával”. Lala Mehmed anatóliai beglerbég és Mahmúd aleppói beglerbég csapatai képviselték az ázsiai vilájeteket.⁴⁶ A július 23-án elinduló oszmán had július 25-től előre küldött kisebb csapatokkal próbálta zavarni Esztergom ostromát.

Szinanpasazáde Mehmed szerdár a vár felmentése érdekében csatát kezdeményezett a túlerőben levő keresztény sereggel, de elsődleges törekvése az volt, hogy gyalogosokat és lőport juttasson be Esztergomba.⁴⁷ Mansfeld az ostrom folytatása érdekében vállalta a csatát, amelyben támaszkodott az erődökben, sáncokban elhelyezett katonaság tűzerejére. A török felmentő had augusztus 1-én érkezett Esztergom közelébe. Mansfeld augusztus 4-i jelentésében utalt arra, az ősellenség már négy napja van a császári tábor közelében.⁴⁸ Augusztus 1-én az oszmán had kései megérkezése miatt, s az esti kitörő heves vihar és esőzés miatt nem került sor összecsapásra.⁴⁹ Augusztus 2-án már összecsapásra is sor került a két tábor között. A csatározásban Pálffy Miklós vezetésével 800 fős magyar lovasság, s a Georg Friedrich von Hohenlohe vezette frank ezred 900 lovassal vett részt. A török futást színlelt, s a völgybe csalta a magyar és német lovasokat, majd rájuk támadt. A magyarok magukra hagyták a vöröskabátos német lovasokat, akik közül többen is elesetek. A keresztény sereg veszteségét kb. 50 főre becsülték a források, köztük volt a frank ezred két tisztje, Reclin és Brandenstein.⁵⁰ Augusztus 3-án a török újabb akciót kezdeményezett. A támadás fő célpontja a Károly-hegyi erődítmény volt, amelyet vallon katonaság védelmezett Dantz ezredes vezetésével. A török lovasságot és a janicsárokat visszaverték.⁵¹

---

⁴⁵ Török történetírók III. (1566–1659). Ford Karácson Imre, sajtó alá rendezte Szekfű Gyula. Budapest, 1916. (továbbiakban: török történetírók III) 116. (Pecsevi), 235. (Kjátib Cselebi)

⁴⁶ Török történetírók III. 116–117. (Pecsevi), 234–235. (Kjátib Cselebi)

⁴⁷ Istvánffy 1962. 383; Isolano, HK 1983. 656; Ortelius 1602. 87r

⁴⁸ „der Erbfeind vier tag Unter Eur. Kay. Matt. lager sich gelagert”, Mansfeld 1595. VIII. 4-i jelentése a császárnak, HHStA Hungarica Fasc. 127. fol. 206r

⁴⁹ Istvánffy 1962. 383; Ortelius 1602. 86v

⁵⁰ Istvánffy 1962. 384; Török krónikások III. 116. (Pecsevi), 235. (Kjátib Cselebi); Ortelius 1602. 86v; Gömör, HK 1891. 648–649; Csorba 1978. 150.

⁵¹ Istvánffy 1962. 384–385; Ortelius 1602. 87r; Török történetírók III. 117. (Pecsevi). 235. (Kjátib Cselebi)

Nyílt, döntő csatára augusztus 4-én került sor.⁵² Gablmann diáriuma négy segréoszt különöztetett meg a török seregben. Az Oszmán győri pasa vezette első harcrendet egy ezer lovasból, egy 3 ezer lovasból és a janicsárokból, valamint egy 600 főből álló csapat alkotta. A második hadoszlopot a beglerbég, Szinán pasa fia és a budai pasa vezette. A harmadik hadoszlop az anatóliai pasáé volt, aki 4 ezer lovasal jött Szent György mezejére s a Vízivárosba kellett áttörnie. A negyedik hadoszlopot a Dunán levő 3 gálya és 5 sajka alkotta, s tatárok.⁵³ Az oszmán had két részre tagolódva, két úton támadott. Istvánffy szerint Mehmed hét ezer fős lovasság élén a Szent György rétre néző hegy felé vonult. A másik alakulatot a fővezér és a budai pasa vezetése alatt álló többi lovasság és a janicsárság alkotta, amely Mansfeld ellen támadott.⁵⁴ Isolano szerint a beglerbég „két részre osztotta lovasságát, annak a hegyiségnek a két oldalán, amelynek a szélén Esztergom fekszik, hogy így fedezze az emelkedőn felfelé tartó gyalogságot és segítse bejutni.”⁵⁵ A török krónikások szerint az egyik oldalon Oszmán győri pasa és Lala Mehmed anatóliai pasa, a másik oldalon pedig Szinánpasazáde Mehmed szerdár és Mikhalidzslü Ahmed temesvári, Szufi Szinán budai és Terjáki Haszán szigetvári pasák harcoltak.⁵⁶ Az oszmán felmentő had tehát két nagy hadrendben támadott. Az egyik Szinánpasazáde fővezér vezetésével a Rácváros közelében levő keresztény tábor és sánc ellen vonult. Elvileg e hadoszlophoz tartozott elővédként Oszmán győri pasa 4600 fős seregével, valamint a janicsárokkal. A másik hadoszlopot Lala Mehmed 4 ezer főre becsült anatóliai serege alkotta, amely Szent György mezeje felé vonulva a Víziváros irányába próbált áttörni. A csata folyamán ez úgy módosulhatott, hogy Oszmán győri pasa elővédként előre törő csapatait követték Lala Mehmed anatóliai csapatai.⁵⁷ A cél a mindenáron való áttörés lehetett, míg a szerdár elterelő támadásra vállalkozott. Maga Mansfeld lovasságát a keresztény tábor és a Rácváros közti térségben állította fel, gyalogságát pedig a Vízivárossal szemben.⁵⁸ Istvánffy tudósítása szerint Mansfeld hadrendjében az anatóliaiakkal szemben Adolf Schwarzenberg foglalt helyet a vallon lovassággal.⁵⁹

---

⁵² Gömör, HK 1891. 650–655; Bánlaky 1940. 158–161; Csorba 1978. 150–151; Bagi, Aetas 1999/4. 63; Tóth 2000. 173–174.

⁵³ Gablmann diáriuma, HHStA Hungarica Fasc. 128. fol. 133v–134r; Gömör, HK 1891. 651.

⁵⁴ Istvánffy 1962. 385.

⁵⁵ Isolano, HK 1983. 656.

⁵⁶ Török történetírók III. 117. (Pecsevi) 235. (Kjátib Cselebi)

⁵⁷ Török történetírók III. 117. (Pecsevi), 235. (Kjátib Cselebi)

⁵⁸ Gömör, HK 1891. 653.

⁵⁹ Istvánffy 1962. 386.

A harc délután 4 óra körül kezdődött meg. A csatát kezdeményező török gyorsan elsütötte ágyúit, amelyek komolyabb kárt nem tettek a keresztény seregben. Ezután megrohamozták az ellenséget. Az egyik oldalon Oszmán győri pasa és az őt követő Lala Mehmed anatóliai pasa tört előre. A janicsárokat magával vivő győri és anatóliai seregrész Schwarzenberg 2 ezer fős vallon kürasszír csapataival csatározott, amelyben az erődök gyalogsági és tüzérségi támogatásával Schwarzenberg kerekedett felül. E seregrészt tizedelte meg a Szent Tamás-hegyi és más erődök erőd katonasága sortüzével, elesett Oszmán győri pasa is sokadmagával együtt. Lala Mehmed anatóliai csapatai a Víziváros felé menekülven a kitörő órség segítségével elfoglalták a sáncokat, s bemenekültek a Vízivárosba. Lala Mehmed csak lovasokat tudott bevinni, lőszert viszont nem, a lőporos zacskókat vivő gyalogosok elestek.⁶⁰ A másik oldalon Szinánpasazáde szerdár harcolt Mansfelddel. Mansfeld a beglerbég és budai pasa ellen Pálffy-t küldte magyar és német lovassággal. Mansfeld augusztus 4-i jelentésében is kiemelte Pálffy érdemeit, aki elsőként támadta meg az ellenséget, s magát mindenkor vitézül viselte.⁶¹ Pálffy Miklós és Nádasdy Ferenc huszárjai kiegyenlített harcot vívtak az ellenséggel. A küzdelmet Mansfeld beavatkozása döntötte el, lovasságával és gyalogsággal jött az elővéd segítségére. Ekkor az ellenség megingott, majd a gyalogság és lovasság golyózápora miatt megfutamodott.⁶² A batornak nem mondható szerdár és a lovasság menekülése miatt a kis létszámú, s a csata közben is veszteségeket szenvedő török gyalogság felmorzsolódott. A mindkét oldalon menekülő törökök más-más útvonalon hagyták el a csatateret. Szinánpasazáde Mehmed seregrésze a budai úton menekült, Lala Mehmed csapatai pedig a Vízivárosba mentek be. A bemenekült anatóliai lovasok létszámát Ortelius mindössze 150, a közvetlen szemtanú Pecsevi 1400 főre tette tette.⁶³ Az esztergomi csatában a török sereg vesztesége 4–5 ezer fő körül lehetett.⁶⁴ A győztes szövetséges sereg veszteségeit Or-

---

⁶⁰ Török történetírók III. 117. (Pecsevi), Kjátib Cselebi (235); Istvánffy 1962. 386; Ortelius 1602. 87v–88r; Baranyai Decsi 1982. 244; Isolano, HK 1983. 656; Gablman diáriuma, augusztus 4-i bejegyzés, HHStA Hungarica Fasc. 127. fol. 133r–139r

⁶¹ „gedachter her palfy ist der erst Ihn angeriff gewesen, sich wie alzeytt ritterlich gehalten”, vö. Mansfeld 1595. VIII. 4-i jelentése Rudolf császárhoz, HHStA Hungarica Fasc. 128. 206v

⁶² Mansfeld és Szinánpasazáde seregrészeinek harcára I. 60. jegyzet

⁶³ Ortelius 1602. 88r; Török történetírók III. 118. (Pecsevi); 250 főre Gömör, HK 1891. 652.; Csorba 1978. 151.

⁶⁴ 3 ezres veszteségre Diarium bellicum 1595. HHStA Hungarica Fasc. 128. fol. 134v; 4 ezer főre Mansfeld 1595. VIII.4-i jelentése, HHStA Hungarica fasc. 128. fol. 206r; Ortelius 1602. 87v; 5 ezer főre Baranyai Decsi 1982. 246; 14 ezerre sebesültekkel együtt, Istvánffy 1962. 387; a szakirodalomban 4 ezer főre Gömör, HK 1891. 654 ; Csorba 1978. 151.

telius 400 főre becsülte.⁶⁵ A török foglyok között volt két török bég (az egyik Mahmúd aleppói pasa) is, akiket Mansfeld a zsákmányolt zászlókkal együtt a császárhoz küldött rokonával, Chalonnal.⁶⁶ Nagy zsákmányra tettek szert a győztes keresztény csapatok a török táborban, kezükre kerültek a török ágyúk, sátrak, lovak, muníció.

Az ostromlók megadásra szólították fel Esztergom védőit, s Kara Ali bég tárgyal is erről Pálffy Miklóssal. Az esztergomi bég arra hivatkozva utasította el a szerződés megkötését, hogy Mehmed anatóliai beglerbég 3 ezer katonával bejutott a várba, s neki már nincs beleszólása a dolgokba.⁶⁷ Augusztus 8-án Mansfeld hét sáncból lövette Esztergomot.⁶⁸ Közben a keresztény táborban járvány ütötte fel fejét, Mansfeld is megbetegedett, 10-én Komáromba vitték, ahol augusztus 14-én elhunyt.⁶⁹ Mátyás főherceg megérkezéséig Karl burgai örgróf, Pálffy és Medici irányította a hadműveleteket. Az augusztus 12-ről 13-ra virradó éjjel erősen lőtték a Vízivárost. Augusztus 13-án kora reggel az ötödik nagy rohamot indították a Víziváros ellen három oldalról. A keleti rondellát, valamint a Vízikaput (szigeti) és Budai (győri) kapukat támadták. A bajor ezred támadott először a rondella ellen, majd a frank és sváb ezred indult a két kapu ellen. A hajnalban induló akciót először visszaverték a szívésen védekező törökök, de kilenc órás véres harc után délután háromra elfoglalták a rondellát és a két kaput. A harcban segítették a támadókat a Szent Tamás-hegyről és más sáncokból ágyúzással is. A harc tovább folyt a Vízivárosban, végül a támadók kezére került. A védők veszteségét 600 főre, az ostromlókét mindössze 70 főre tették.⁷⁰ A Vízivárost eleste után a török lőtte, s a város nagy része lángok martaléka lett.⁷¹ A török ugyanakkor hiába próbálkozott a Víziváros visszaszerzésével. Kara Ali bég augusztus 15-én tárgyalta Karl burgai örgóffal és Pálffyval; a nők és gyermekek Budára való szabad elvonulását kérte, cserébe a várban levő keresztény foglyok elengedését ígerte.⁷² Az idős Kara Alit két nappal később, augusztus 17-én

---

⁶⁵ Ortelius 1602. 87v

⁶⁶ „Er kay matt geschick Ich finden auch zweine beegen”, Mansfeld 1595. VIII. 4.-i (2-ik) jelentése, HHSTA Hungarica Fasc. 128. fol. 208–209; Ortelius 1602. 88r, Fayer néven említi Gömör, HK 1891. 657.

⁶⁷ Török történetírók III. 119. (Pecsevi), 236–237. (Kjátib Cselebi); vö. még Ortelius 1602. 89r; Gömör, HK 1891. 658.

⁶⁸ Ortelius 1602. 88v

⁶⁹ Ortelius 1602. 89v, 90v; Illésházy 1863. 19; Gömör, HK 1891. 659.

⁷⁰ Ortelius 1602. 89v–90r; Istvánffy 1962. 390; Török történetírók III. 237. (Kjátib Cselebi); Gömör, HK 1891. 659–661; Csorba 1978. 152.

⁷¹ Ortelius 1602. 90v; Gömör, HK 1891. 661.

⁷² Ortelius 1602. 91r; Gömör, HK 1891. 661–662.

ágyúgolyó ölte meg, amikor a várat hevesen lőtték.⁷³ Jelentős erősítést kapott az ostromló sereg, amikor augusztus 22-én a 13 ezer fős pápai segélyhaddal Francesco Adobrandini is megérkezett.⁷⁴ Mátyás főherceg augusztus 18-án vette át a fővezérletet. Augusztus 23-tól ismét lőtték a várat, majd augusztus 25-én Mátyás főherceg rohamot indított a vár bevételére. Két helyen rohamoztak; a német és magyar csapatok a Víziváros felől támadták a Keleti rondella melletti falat, az olaszok pedig a Dunai rondellát próbálták elfoglalni. A heves küzdelemben – amelyben kb. 400 török és kétszer annyi keresztény katona esett el – a törökök öt rohamot vertek vissza.⁷⁵

A Víziváros elestével reménytelen helyzetbe került Esztergom megfogyatkozott őrsége. A védők két embert is küldtek Budára, hogy újabb felmentő sereget küldjenek.⁷⁶ Az Óbudánál gyülekező török had ellen Mátyás főherceg nagyobb sereget küldött. A rajtaütésszerű támadásban Burgau, Pálffy, Nádasdy, Medici és Schwarzenberg 7–10 ezer főre becsült válogatott lovasscsapatai vettek részt. Az augusztus 26-a éjszakáján induló had augusztus 27-e hajnalán érkezett (Pilis) Vörösvárhoz, ahol a török sereg 8 ezer főre becsült része táborozott, míg a többi csapat még Óbudánál volt. A harcot Nádasdy kezdte meg, akit a számbeli fölényben levő törökök bekerítették. Ekkor Schwarzenberg 3 ezer fős seregével segítséget vitt Nádasdynak. A heves küzdelemben megfutamították a törököt, vörösvári táborát elfoglalták. A vörösvári csatározásban a győztes keresztények 80–83 főt, míg a török 200 főnél többet veszítettek. Fogságba esett Abdullah koppányi bég.⁷⁷

A vörösvári kudarcról hamarosan értesültek Esztergom védői. Az újabb roham ugyan a heves esőzés miatt elmaradt, de július 31-én már egy-egy csapat elfoglalta a Dunai- illetve a Keleti rondellát.⁷⁸ Az erősen megrongálódott vár megvédésére a megfogyatkozott őrségnek nem volt esélye. A Víziváros eleste óta vízellátási nehézséggel is küzdöttek, élelem- és lőporhiány lépett fel.⁷⁹ A hosszú ostrom, az ágyúzás és a rohamok visszaverése, a várban levő nők és gyermekek kétségbeesett jajveszé-

---

⁷³ Ortelius 1602. 91r

⁷⁴ Ortelius 1602. 91v; Gömör, HK 1891. 663.

⁷⁵ A VIII. 25-i rohamra Ortelius 1602. 91v; Gömör, HK 1891. 664–665; Csorba 1978. 154.

⁷⁶ Ortelius 1602. 91v

⁷⁷ Istvánffy 1962. 390–39; Ortelius 1602. 92r; Gablman, *Diarium bellicum* 1595. VIII. 26-i bejegyzés, *HHStA Hungarica Fasc.* 128. fol. 197r–201r; Thurzó levelei I. 155. (CLXVII. sz.–IX. 2-i levél); Hatvani (Horváth) Mihály: *Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból.* III. 1553–1608. Pest, 1859. 82. (298. sz. irat); fordítására Bagi Zoltán Péter: *Esztergom a napi jelentések tükrében.* *Documenta Historica* 37. Szeged, 1998. 9, 10; Gömör, HK 1891. 665–667; Bánlaky 1940. 166–168.

⁷⁸ Pásztai, HK 2000/1. 128.

⁷⁹ *Török történetírók* III. 120 (Pecsevi), 238. (Kjátib Cselebi); I. Bagi, *Aetas* 1999/4. 64.

kelése felőrölte a védők idegeit, s Lala Mehmed pasát és Szaid béget tárgyalásra kényszerítették.⁸⁰ Szeptember 2-án a Vízivárosban Mátyás főherceg, Pálffy Miklós, Nádasdy Ferenc és Ungnad tanácsos tárgyalta Lala Mehmeddel és a muftival. A vár védői saját fegyverükkel, s a várban tartózkodó nők és gyermekek szabadon elvonnulhattak annyi poggyással, amennyit elbírtak vinni. Szeptember 3-án délig került sor az esztergomi vár átadására. Összesen 2245 személy távozott a várból; 823 harc-képes és 611 sebesült katona, 600 asszony és 211 gyermek, akiket 30 hajón Budára szállítottak.⁸¹ A várat Karl burgauai örgróf gyalogezredére bízta. A diadal tiszteletére a vár templomában Te Deumot énekeltek, s a nagy ágyúkból díszlövéseket adtak le.⁸²

Esztergom eleste után még sikerült elfoglalni Visegrádot, (szeptember 21), sőt állítólag Vácot is felgyújtotta és elhagyta őrsége.⁸³ A Mátyás főherceg határozatlan vezetése alatt álló sereg azonban kezdett felbomlani, járvány ütötte fel fejét, s októberben már nem került sor érdemleges akcióra.

Esztergom visszaszerzésével lehetőség nyílt egyrészt Buda ostromára, másfelől a Bécsset veszélyeztető Győr elszigetelésére. Ezzel a háború újból kiegyenlítetté vált. Esztergom visszafoglalása a 15 éves háború talán legnagyobb szövetséges-keresztény diadala volt. Ez akkor is így van, ha 10 év múlva, 1605-ben a várat feladó anatóliai Lala Mehmed pasának immár nagyvezírként sikerült visszavennie Esztergomot.

---

⁸⁰ A pszichikai tényezők szerepét hangsúlyozta Bagi, *Actas* 1999/4. 64.

⁸¹ Ortelius 1602. 92v; Gömör, HK 1891. 669–670.

⁸² Ortelius 1602. 93r

⁸³ Istvánffy 1962. 393–394.; Ortelius 93r-v

Sándor László Tóth

STRIGONIUM RECEPTUM
(The occupation of Esztergom in 1595)

This study deals with the siege of Esztergom (Strigonium, Gran) during the Fifteen Years' War (1593–1606) between the Habsburg and Ottoman Empire in Hungary. After the Ottoman successes in 1593–1594 (e. g. Győr/Raab) the Habsburg Empire organized a campaign in 1595. The Ottomans had to fight on two fronts, because the vassal principalities of Transylvania, Wallachia and Moldavia joined the Christian coalition. Wallachia was considered the main front, while in Hungary the Ottomans tried to defend their forts. A huge Christian army was organized (altogether 40–60 thousand), which was under the nominal leadership of archduke Matthias, but in fact led by Count Karl von Mansfeld. The allied army attacked the Ottoman fortress of Esztergom by the Danube. The siege of Esztergom lasted 62 days (July 1–September 3). Mansfeld occupied easily the royal city on July 2, then took (on July 4) the Castle on St. Thomas hill (in Turkish: Tepedelen) and began to shoot heavily with his artillery the Watercity and the Fort. He had Parkan (in Turkish: Dsigerdelen) occupied by Hungarian troops led by Miklós Pálffy and Ferenc Nádasdy (July 24). He attacked the Watercity five times, till at last the allied troops occupied it (August 13). The Ottomans tried to get infantry, munition into Esztergom by ships, but mostly they failed. Sinanpasazade Mehmed even offered a battle in order to free Esztergom and tried to get troops into the Fort during the battle. The Ottoman army of 15 thousand soldiers lost the battle of Esztergom (August 4). When another Ottoman relief army was defeated at Vörösvár (August 27) and the Christian army got reinforcements (the army of Pope Clement VIII arrived, August 22), the defenders of the Fort of Esztergom had to surrender (September 2). This was one of the most important successes of the Habsburg armies during the long war, even if they lost Esztergom to the Ottomans 10 years later (1605).